

Vliv rodinné výchovy na vznik poruch chování u dětí

Petra Hřivnová

Bakalářská práce
2006

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Univerzitní institut

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Univerzitní institut

Ústav pedagogických věd

akademický rok: 2005/2006

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Petra HŘIVNOVÁ**

Studijní program: **B 7501 Pedagogika**

Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Vliv rodiny na vznik sociálně patologických jevů
u dětí a mládeže**

Zásady pro vypracování:

- 1) Zpracování teoretické studie
- 2) Zpracování řešerží k praktické části
- 3) Zpracování metodické Složky práce
- 4) Zpracování kombinované metodiky k výzkumu
- 5) Zpracování závěrů a doporučení

Rozsah práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná**

Seznam odborné literatury:

Čáp,J. Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy. Praha, 1996

Jakovlev,A.M. Zločinnost a sociální psychologie. Olomouc, 1973

Frank,P. Malí velcí tyraní. Praha: Dialog, 1996

Koudelková,A. Psychologické otázky delikvence. Praha: Victoria Publishing, 1995

Matějček,Z. O rodině vlastní, nevlastní a náhradní. Portál, 1994

Matoušek, O. Rodina jako instituce a vztahová síť. Praha 2003

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Jarmila Celá

Ústav pedagogických věd

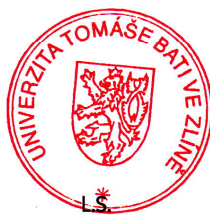
Datum zadání bakalářské práce:

6. března 2006

Termín odevzdání bakalářské práce:

13. června 2006

Ve Zlíně dne 6. března 2006

prof. Ing. Roman Prokop, CSc.
prorektor

prof. PhDr. Vlastimil Švec, CSc.
ředitel ústavu

ABSTRAKT

Abstrakt česky

Předmětem této závěrečné práce je podíl rodinné výchovy na vznik poruch chování. V teoretické části jsem se zabývala popisem základních poruch chování u dětí a vlivem špatného rodinného zázemí či nevyhovující rodinné výchovy na jejich vznik. Přitom jsem brala v úvahu i biologické a sociální vlivy, avšak rodinnou výchovu jsem určila jako nejdůležitější faktor. V části praktické jsem porovnávala problémové chování dětí z rozvedených a úplných rodin. Výzkumem jsem zjistila, že na vznik poruch chování má vliv především fakt, zda je dítě v rodině spokojené nebo ne.

Klíčová slova:

Sociální patologie, poruchy chování, rodina, rodinná výchova, dysfunkční rodina, psychická deprivace, lež, krádež, opuštění domova, záškoláctví, vandalismus, zhářství, agrese, sebevražda, vražda.

ABSTRACT

Abstrakt ve světovém jazyce

The subject of this thesis deals with the share of family upbringing in formation of behaviour disorders. In the theoretical part of my thesis I described the essential behaviour disorders of children and impact of poor family environment or unsatisfactory family education on their formation. At the same time I took into account biological and social effects, however I have determined the family upbringing as the most important factor.

In the practical part I made a comparison of problematic behaviour of children from a single-parent families and complete families. My research has proven that the fact whether a child is or is not happy in his family is the key factor in formation of behaviour disorders.

Keywords:

Social pathology, the disorders of behaviour, the family, the family upbringing, the disfunction family, the mental deprivation, the lie, the robbery, the desolate of home, the vandalism, the incendiarism, the aggression, the suicide, the murder.

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji Mgr. Jarmile Celé za odborné vedení bakalářské práce.

- - -

Děkuji Mgr. Lucii Duškové za odborné rady a pomoc při práci na výzkumu a učitelům Gymnázia Šternberk a ZŠ Dr. Hrubého ve Šternberku, kde jsem prováděla výzkum

OBSAH

ÚVOD	8
I TEORETICKÁ ČÁST	9
1 PROBLEMATIKA PORUCH CHOVÁNÍ	10
1.1 DEFINICE PORUCH CHOVÁNÍ U DĚTÍ.....	10
1.2 PŘÍČINY VZNIKU PORUCH CHOVÁNÍ.....	11
1.2.1 Psychologicky podmíněné poruchy chování.....	11
1.2.2 Rodinně podmíněné poruchy chování.....	12
1.3 SYMPTOMY.....	13
1.3.1 Faktor času	13
1.3.2 Faktor závažnosti	14
2 DESKRIPTIVE PORUCH CHOVÁNÍ	15
2.1 LEŽ.....	15
2.2 KRÁDEŽ	16
2.3 OPUŠTĚNÍ DOMOVA	17
2.4 ZÁŠKOLÁCTVÍ	18
2.5 VANDALISMUS	19
2.6 ŽHÁŘSTVÍ.....	19
2.7 AGRESE.....	19
2.8 AUTOMUTILACE (SEBEPOŠKOZOVÁNÍ)	20
2.9 SUICIDIUM (SEBEVRAŽDA)	20
2.10 VRAŽDA	21
3 RODINA A PORUCHY CHOVÁNÍ	22
3.1 ZÁKLADNÍ PSYCHICKÉ POTŘEBY DĚTÍ	23
3.2 FUNKCE RODINY.....	24
3.3 RODINNÁ VÝCHOVA	26
3.3.1 Problémy v rodinné výchově	26
3.4 VZORY CHOVÁNÍ.....	27
3.5 DYSFUNKČNÍ RODINY	28
3.5.1 Násilí v rodině	29
3.5.2 Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě	29
3.5.3 Násilí mezi rodiči	32
3.5.4 Rozvod	32
4 PREVENCE A LÉČBA PORUCH CHOVÁNÍ	36
II PRAKTICKÁ ČÁST	38
5 PŘEDVÝZKUM	39
6 VÝZKUM	40

6.1	CÍL VÝZKUMU	40
6.2	VÝZKUMNÉ OTÁZKY	40
6.3	VÝZKUMNÉ METODY	40
6.4	VÝZKUMNÝ VZOREK	41
7	VYHODNOCENÍ VÝSLEDKŮ VÝZKUMU	42
7.1	PRVNÍ ČÁST VÝZKUMU	42
7.2	DRUHÁ ČÁST VÝZKUMU	43
7.3	SHRNUTÍ VÝSLEDKŮ VÝZKUMU	45
	ZÁVĚR.....	47
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	48
	SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK	50

ÚVOD

Jako téma práce jsem si zvolila vliv rodinné výchovy na vznik poruch chování.

Zabývám se zde hlavně vlivem špatného rodinného prostředí, které vede u dětí ke vzniku psychické deprivace. Právě tu Matějček (1986) označuje za jednu z hlavních příčin vzniku problémového chování u dětí.

Za důležité pro zdravý vývoj dětí považuji nejen vhodné rodinné prostředí, ale také správný přístup rodičů k dítěti a především láskyplnou rodinnou výchovu, kterou ostatně Matějček (1986) také zmiňuje.

Ovšem ve své práci jsem nemohla opomenout také jiné vlivy, podílející se na vzniku poruch chování a to především vlivy biologické a sociální, na kterou kladou důraz jiní odborníci (Hort, V., Hrdlička, M., Koucourková, J., Malá, E. a kol., 2000).

Na poruchy chování je nahlíženo z mnoha různých hledisek a názory, co způsobuje jejich vznik se liší. Já jsem se zaměřila především na vliv rodinné výchovy, který považuji za nejdůležitější faktor. Je – li totiž dítě ve svých vztazích nejisté, používá jako obranu problémové chování (Matějček, Z., Dytrych, Z., 1997).

V praktické části jsem se zaměřila na výzkum rodinných vztahů dětí ve věku 13 – 14 let a zda jejich nespokojenost v rodině souvisí se vznikem poruch chování.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 PROBLEMATIKA PORUCH CHOVÁNÍ

V posledních letech významně vzrostl počet sociálně patologických jevů mezi dětmi a mládeží. Výzkumy (Bidulph, S., 1997) dokazují, že se jedná v poslední době o velmi závažný problém, který se týká stále více dětí a mládeže.

Problémem vzniku poruch chování se zabývá stále více výzkumů, které jsou orientovány k faktorům geneticko – hereditárním, biologickým, psychosociálním a také na otázky predikce z dětství do dospělosti (Hort, V., Hrdlička, M., Kocourková, J., Malá, E. a kol., 2000).

Matějček vidí (1997) nedostatek lásky jako zásadní pro vznik nejrůznějších poruch. Ve své knize Co děti nejvíc potřebují (1997) zmiňuje, že děti ze všeho nejvíc ovlivňuje zda mají či nemají jistotu ve vztazích, dále zdůrazňuje tzv. psychologické rodičovství, tedy rodičovství založené na vnitřním, psychickém, citovém přijetí dítěte – lásce, což je podle něj nejpodstatnější pro správný vývoj osobnosti dítěte.

Samozřejmě na vznik poruch chování mají vliv i jiné faktory než pouze faktory rodinné a ty jsou neméně důležité, avšak osobně považují nevhodné, tedy neláskyplné či problematické prostředí v rodině za zásadní jev, který vede k nesprávnému vývoji dítěte. Takové prostředí pak může mít za následek nejen psychickou deprivaci dětí a následně i vznik psychických poruch, ale také (a to se velmi často děje) vznik poruch chování.

Považují za důležité zmínit, že poruchy chování, ač jedny z nejběžnějších poruch vývoje dítěte, jsou velmi vážnou poruchou, s kterou se dnes již můžeme setkat velmi často a jsou závažné už jen pro to, že neohrožují pouze samotný vývoj dítěte, ale zasahují do života i dalším lidem v okolí dítěte s takovou poruchou a v neposlední řadě také významně ovlivňují strukturu celé naší společnosti.

1.1 Definice poruch chování u dětí

Poruchy chování můžeme zařadit mezi sociálně patologické jevy. Podle Hartla (1994) Je pojem „patologie“ disciplína, která se zabývá odchylnými, nenormálními životními pochody a jevy ve společnosti. S pojmem „sociální patologie“ si pak můžeme spojit nejen samotné poruchy chování, ale i další termín – vývojové poruchy.

Poruchy chování pak můžeme vidět jako odchylky od normálu co se týká různých výchovných problémů v rodině nebo ve škole až po závažnější problémy, mezi které můžeme řadit záškoláctví, šikanu, delikvenci a těžkou kriminalitu.

Podle MKN-10 můžeme poruchy chování definovat jako opakující se a trvalý (nejméně ale 6 měsíců) vzorec chování, které porušuje sociální normy a sociální očekávání přiměřená věku dítěte. Za poruchu chování tak nepovažujeme různé přestupky, které se vyskytly jednorázově, popř. se dvakrát či třikrát opakovali. V tomto případě může jít o impulzivní projev jedince, který vyplývá z jeho nezralosti. I těmto projevům je však třeba věnovat pozornost, aby se zabránilo rozvoji vážné poruchy (Říčan, Krejčířová, 1997).

Dále jsou poruchy chování podle MKN-10 děleny na socializované, kdy má dítě přiměřené vazby v rodině i mimo ni, a potom na nesocializované, tj. tehdy, kdy v podstatě jakékoliv hlubší vztahy a zejména vztahy k vrstevníkům chybí. K tomuto může být ještě připojeno jedno kritérium – kritérium agresivity a dále pak i např. vazba na prostředí, jelikož u některých dětí dochází k překračování sociálních norem pouze v rodině nebo naopak pouze mimo ni.

1.2 Příčiny vzniku poruch chování

Vlivů, které působí na vznik poruch chování u dětí je několik, jedná se o vlivy genetické výbavy, vlivy prostředí a vrstevníků, osobnostních rysů nebo rodiny a její výchovy. Já jsem však vybrala dvě zásadní skupiny příčin poruch chování. Jedinec se může totiž narodit s předpokladem, že bude trpět poruchou chování, avšak samotná dědičná (ale ne zcela nedůležitá) vloha nestačí k tomu, aby se porucha chování rozvinula. Zásadní pro vznik této poruchy je psychologicky nebo rodinně podmíněný vliv, jak je popisuje Vágnerová (2004).

1.2.1 Psychologicky podmíněné poruchy chování

a) Porucha chování jako projev náhradního uspokojení: Každý jedinec má celou škálu potřeb, jejichž uspokojení se snaží určitým způsobem dosáhnout. Nejedná se jen o potřeby biologické, ale velký význam mají také základní psychické potřeby jako potřeba lásky, uznání, potřeba někomu a někam patřit, pocit sounáležitosti aj. V případě ztráty nebo citové deprivace, či v případě nemožnosti vyjádřit určitou potřebu ve svém prostředí,

hledá dotyčný jedinec způsob náhradního uspokojení, které se projevuje jako porucha chování.

b) Volání o pomoc: V tomto případě nebývá poruchové chování zaměřeno na uspokojování potřeb, ale objevuje se většinou v akutní tíživé situaci. Dítě bývá často úzkostné nebo depresivní, chová se nesmyslně, jakoby v panice a důvod svého chování neumí samo vysvětlit.

c) Porucha chování se vztahem k emoční deprivaci: Poruchy chování jsou důsledkem dlouhodobé citové deprivace dítěte v rodině nebo v ústavním prostředí. Častěji se vyskytuje u dětí s LDM či s poruchami učení. Takové děti se cítí společností odmítány, či z ní úplně vyčleněny; obvykle jsou také více impulzivní a mají potíže s navazováním hlubších citových vztahů.

d) Poruchy chování na bázi disharmonického vývoje osobnosti: Takto podmíněné poruchy chování se vyskytují u dětí, kterým zcela chybí schopnost navázat vřelé vztahy k druhým lidem, samy neprožívají lásku ani pocit viny. Tyto děti jsou impulzivní se silnými agresivními sklony. Činy, kterých se dopouštějí, bývají mnohdy předem naplánovány. Pro druhé se mohou snadno stát autoritou, často se také stávají vůdcem party. Navenek jsou schopny vystupovat zdvořile jako lidé citliví, rozumní a milí, bez problému předstírají lítost a slibují nápravu, které však nejsou schopny dodržet. Takovýto disharmonický vývoj osobnosti je většinou podmíněn (nebo alespoň spolupodmíněn) těžkou citovou deprivací v útlém věku. Jejich prognóza není příliš příznivá. Vývoj zpravidla v důsledku trvale narušené struktury osobnosti směřuje k asociální poruše osobnosti dospělých..

e) Psychické poruchy: Poruchy chování mohou být také projevem jiné závažné psychické poruchy jako např. schizofrenie, deprese apod.

1.2.2 Rodinně podmíněné poruchy chování

a) Rodiče jako špatný model: Rodiče sami se chovají společensky nežádoucím způsobem a tímto chováním se ani nijak před dětmi netají, dokonce jej prezentují jako uspokojivé. Tito rodiče často nemívají osvojeny morální a sociální normy a běžně jej porušují, stejné chování pak schvalují i u svého dítěte, či jej k němu dokonce pobízejí.

b) Dítě jako obětní beránek: Porucha chování u jednoho z dětí pomáhá v udržování rodinné rovnováhy. Lze jí vysvětlit všechny problémy v rodině bez nutnosti řešit chronické skryté konflikty a bez ohrožení sebeobrazu všech ostatních členů rodiny.

1.3 Symptomy

Abychom mohli konstatovat poruchu chování, musí být nutně v průběhu jednoho roku přítomny minimálně tři ze symptomů uvedených níže. Mezi tyto symptomy můžeme podle Říčana (1995) zařadit:

a) Agrese k lidem a zvířatům: častá šikana – vyhrožování a zastrašování druhých; častá iniciace pranic a rvaček; používání nebezpečných zbraní jako jsou např. nože, hole, skleněné předměty, aj., které mohou vážně zranit druhé; projevy fyzické agrese a hrubosti k lidem, popř. k zvířatům; krádeže prováděné způsobem, při němž dochází ke střetu pachatele s poškozeným (např. vydírání nebo loupežné přepadení).

b) Destrukce majetku a vlastnictví: zakládání požáru se záměrem vážně poškodit; ničení majetku druhých.

c) Nepoctivost nebo krádeže: vloupávání se do objektu; časté lhaní; krádeže bez konfrontace s postiženým (např. ve škole, v obchodě, popř. padělání peněz apod.).

d) Vážné násilné porušování pravidel: opakované absence přes noc doma před třináctým rokem věku, a to přes zákaz rodičů; útky z domova (minimálně dvakrát), nebo návraty po dlouhé době; časté záškoláctví před třináctým rokem věku.

1.3.1 Faktor času

Pokud porucha chování začíná v dětském věku, pak alespoň jeden ze symptomů zmíněných výše, musí být přítomen před desátým rokem věku dítěte.

Pokud porucha chování začíná v adolescenci, potom žádný ze zmiňovaných symptomů nesmí být přítomen před desátým rokem věku.

1.3.2 Faktor závažnosti

Lehká porucha chování nastává v případě, kdy z poruch chování neplynou žádné problémy, popř. pouze problémy malé. V tomto případě se nejedná o nijak závažnou poruchu a následky pro samotné dítě jsou zanedbatelné.

Střední porucha chování je definována v případě střední frekvence poruchového chování. Následky takového typu chování u dítěte se pohybují mezi středním a velkým a i zde vzniká menší riziko jeho dalšího rozvíjení.

Těžká porucha chování nastane v případě, že se vyskytuje více symptomů, než je potřebné ke stanovení diagnózy (tedy více než tři), nebo se objevují takové poruchy chování, které mají za následek těžké ublížení na zdraví (Hort, Hrdlička, Kocourková, Malá, a kol. 2000).

2 DESKRIPCE PORUCH CHOVÁNÍ

Odborná literatura uvádí celou řadu poruch chování od lehkých a méně závažných až po takové poruchy chování, které jsou pro společnost zcela nepřijatelné. Ve své práci uvádím poruchy chování, které se vyskytují nejčastěji, respektive se zmiňuji o velmi závažných poruchách.

2.1 Lež

Jedná se o velmi lehkou poruchu chování, ovšem ta často bývá součástí dalších, více závažnějších poruch chování u dětí. Lež můžeme definovat jako záměrné konstatování nepravdy z mnoha rozličných důvodů. Při dětské lži musíme vždy vzít v úvahu věk dítěte.

Můžeme rozlišit několik typů lží. Těmi základními jsou podle Vágnerové (2000) tyto:

a) Konfabulace (smyšlenky): Jsou typickým typem lži u dětí do šesti let. Jsou součástí dětského myšlení, hry.

b) Pseudologia phantastica (bájeivá lhavost): Často se vyskytuje u jedinců, u kterých můžeme pozorovat hysterické rysy. Tito jedinci se pak do svých lží tak vžijí, že jim potom sami věří.

c) Bílé (milosrdné) lži: Tedy lež jako způsob ochrany druhého – jedinec nelže pro svůj vlastní prospěch.

d) Pravá lež: Je charakteristická svým úmyslem a vědomím nepravdivosti. Dítě dobře ví, že nemluví pravdu. Jde o obranný mechanismus, který má jasný cíl: dítě se potřebuje vyhnout potížím nebo získat nějakou výhodu, obvykle nezaslouženou (Vágnerová, 2000).

Matějček a Dytrych (1997) zmiňují také důležitost zapírání a výmluv, s kterými se můžeme velmi často setkat u dětí školního věku (nejčastěji ve věku 9 – 12 let). Jedná se o zapírání školních záležitostí jako jsou např. úkoly, známky, poznámky, apod. Je zajímavé, že dítě tak podle Matějčka a Dytrycha často nečiní ze strachu z trestu (např. zákaz televize za poznámku), ale nejčastějším důvodem takového zapírání je obrana vlastního „já“ -

vlastní identity. Dítě tak brání samo sebe před ponížením. Ať již ponížením samo před sebou nebo před těmi, ke kterým cítí respekt. V pubertě si naopak děti chtějí chránit svá tajemství a to i za cenu toho, že budou lhát a zapírat svým vychovatelům (rodičům).

Obecně při hodnocení dětských lží je významná frekvence (tj. jak často dítě lže), dále potom výběr osob, kterým dítě lže, specifičnost situací, v nichž obvykle lže, a zejména účel, který dítě ke lhaní vedl (Vágnerová, 2000).

2.2 Krádež

O krádeži v pravém smyslu slova lze hovořit tehdy, kdy je dítě na takovém stupni vývoje, kdy plně chápe význam vlastnictví.

Krádež jako takovou můžeme chápat jako omezení vlastnického práva jiného člověka nebo společnosti (Vágnerová, 2000).

Je důležité rozlišit cíl a motivace, které vedou ke krádeži. Ty nám totiž mohou určit, jaké problémy dítě má. Stejně jako druhy lží je totiž důležité rozlišovat i druhy krádeží a čím bylo dítě k takovému chování vedeno (Říčan, P., Krejčířová, D., 1995):

a) Dítě krade samo pro sebe: Dítě chce získat něco, čeho nemůže dosáhnout jiným, sociálně přijatelnějším způsobem. Matějček (1991) upozorňuje také na krádeže jako projevy uspokojování citového strádání, Vágnerová (1999) pak na ojedinělé případy, kdy dítě krade z pudu sebezáchovy jídlo, pití či oblečení.

b) Dítě krade pro druhé: Dítě si chce krádeží získat kamarády – aby bylo svými vrstevníky akceptováno a dosáhlo u nich vyšší prestiže.

c) Dítě krade pro partu: Dítě si chce udržet svou pozici v partě. Tento typ krádeže může souviset i se sociálními normami v partě, kde je krádež hodnocena jako žádoucí nebo povinná aktivita.

d) Dítě krade pro požitek z nebezpečí a dobrodružství: Dítě pociťuje nudu v životě a jeho jistou monotónnost. Chce něco zajímavého prožít, a proto krade. Přitom ukradená věc pro něj nemá žádný podstatný, či bližší význam. Dítě má pouze potřebu pocítit dobrodružství z krádeže, kdy vyvstává otázka, zda bude při tomto činu přistiženo nebo ne.

e) Dítě krade pro pomstu: Dítě krade věci, peníze apod. pouze určitým osobám. Tento typ krádeží se většinou odehrává v domácím prostředí, kdy dítě okrade člena rodiny, který mu podle jeho názoru nějak ublížil.

Krádeže a lhaní obecně patří spíše k jednoduchým formám poruch chování, některých případech ani poruchu chování nemůžeme konstatovat, nicméně bychom je měli brát jako výstražné znamení, že něco s dítětem není v pořádku. Je nutné především zjistit příčinu takového chování u dítěte a patřičně ji zavčas řešit, abychom předešli rozvoji jiných, daleko závažnějších poruch chování uvedených dále.

2.3 Opuštění domova

Opuštění domova lze chápat jako nedovolené vzdálení se z výchovného prostředí, tj. z domova.

Příčin opuštění domova může být několik. Dítě opustí domov např. protože má strach z příliš přísného výchovného prostředí, nebo strach z neúspěchu (u ambiciózních rodičů), příčinou může být také touha po dobrodružství nebo různé abnormální osobnostní vlastnosti (např. v reagování na stres si mohou děti zafixovat únikové tendence), apod.

Opět zde můžeme rozlišit několik typů opuštění domova bez vědomí rodičů (Říčan, P., Krejčířová, D., 1995).

a) Útěky: Útěkem z domova dítě řeší pro něj problémovou situaci (vyhýbání se problémům nebo trestu, aj.). Dítě se může buď vrátit (pokud dojde k názoru, že příčiny útěku už pominuly), anebo se přidá ještě strach z útěku samotného a dítě se zpravidla samo nevrací, bývá dopadeno.

b) Potulování: K tomuto jevu dochází nejčastěji tehdy, pokud dítě bydlí v negativním prostředí. Svůj čas pak raději tráví mimo domov, zpravidla se ale na večer vrací domů.

c) Toulky: Toulky mají jasný cíl a program a také delší dobu trvání, v čemž se liší od útěků, dnes se vyskytují jen velmi vzácně. Toulky jsou většinou živeny fantazií dítěte, touhou po dobrodružství a jsou podporovány ročními obdobími. Pozornost by se měla věnovat především na toulky, které mohou vzniknout jako samostatná forma asociálního

chování na základě hlubší psychopatologie z okruhu disharmonického vývoje osobnosti dítěte. Toulky také mohou být následkem dlouhodobé psychické deprivace dítěte.

Útěky z domova mají velký dopad i na okolí (tedy rodinu) dítěte, které uteklo. Tuto, jakoby zradu vlastního dítěte prožívají rodiče velmi bolestivě, úzkostně. Strach o dítě, o kterém nevědí kde je a co se s ním děje je o to horší, pokud neznají příčinu a jejich obavy jsou násobeny samozřejmě i masovou medializací pedofilních vrahů, apod. Rodiče dále v jednání svého dítěte (tedy v jeho útěku) vidí zradu, které se na nich jejich dítě dopustilo a zvláště tato zrada bývá pak rodiči velmi přísně trestána – výpraskem, výhružkami a širokou škálou dalších nevhodných trestů, rodiče se pak často dítěti chtějí pomstít za prožité utrpení. Tato reakce je zcela pochopitelná („vybití“ se z úzkosti, kterou prožili), ale domnívám se, že není z hlediska dalšího vývoje dítěte a jeho možných poruch příliš vhodná a nijak dítěti nepomůže.

Výše uvedené útěky, potulování a toulky se mohou někdy vyskytnout i jako impulzivní jednání. Dítě nezná a ani nedovede říct důvod, proč domov opustilo.

2.4 Záškoláctví

Záškoláctví začíná zpravidla jako impulzivní akt, ale může se prodloužit i na řadu dní a týdnů. Je mnohdy pozoruhodné, jak dlouho uniká záškoláctví pozornosti rodičů a školy (Matějček, Dytrych, 1997).

Motivací k záškoláctví je několik. Můžeme nalézt několik rozličných důvodů, proč dítě chodí za školu: aby se něčemu vyhnulo – testu, zkoušení, posměchu či ponížení šikany, ze vzdoru, někdy dítě chodí za školu, aby se „vytáhlo“ před ostatními spolužáky.

Většinou můžeme u dětí sledovat pouze jednorázové záškoláctví, ale stane – li se vyhýbání se škole opakovanou záležitostí, jedná se o závažnou poruchu, kterou je nutno řešit.

Abychom zabránili opakovanému záškoláctví, je třeba nejdříve odhalit důvody nechození dítěte do školy a tyto příčiny odstranit.

2.5 Vandalismus

Význam vandalismu můžeme chápat v užším slova smyslu jako nesmyslné ničení kulturních hodnot a ve smyslu širším jako ničení a poškozování hodnotných předmětů patřících soukromým osobám nebo společnosti (Hort, V., Hrdlička, M., Kocourková, J., Malá, E. a kol., 2000).

Vandalismus může mít formu pomsty (tj. že jednání má jasny cíl a je dopředu známa hodnota předmětu, který bude ničen), formu demonstrace síly (jednání není předem připravováno, pokud zná pachatel cenu hodnoty, není tomu přičítán velký význam) nebo může sloužit k zahnání nudy.

2.6 Žhářství

Pokud vyloučíme požár v důsledku nehody, pak jde zpravidla o touhu dítěte udělat velký požár, vidět hasiče při práci, zažít dobrodružství, upozornit na sebe, prosadit se a získat obdiv (např. za obětavost a odvahu při hašení požáru), pomstít se, prožít vzrušení, atd.

Zvláštní druh žhářství je pak pyromanie, u této poruchy se jedná o patickou motivaci.

2.7 Agrese

Agresi můžeme charakterizovat jako jednání, které ohrožuje jinou osobu, společenské hodnoty, případně i přírodu. Agresivně chovající se dítě prosazuje sebe sama na úkor jiných a nerespektuje práva druhých. (Hort, V., Hrdlička, M., Kocourková, J., Malá, E. a kol., 2000).

Zvláštní formou agrese je šikana, která se v posledních letech stává stále více aktuálním tématem nejen na školách, ale i např. na pracovištích.

V posledních letech významně vzrostl počet sociálně patologických jevů mezi dětmi a mládeží (tj. kriminalita, prostituce, vandalismus, užívání drog, gamblerství, a další antisociální chování).

2.8 Automutilace (sebepoškozování)

Jedná se jednak o poruchu chování a zároveň také o poruchu sebezáchovy. Existuje bezpočet forem sebepoškozování a mnoho příčin sebepoškozování.

Pokud pomineme sebepoškozování u psychotiků a silně mentálně retardovaných osob, pak cílem může být např. snaha vyhnout se problému, snaha vytvořit zástupný problém, odvést pozornost od původního problému; snaha o změnu prostředí; snaha upozornit na sebe; snaha prosadit se, uplatnit se; protest; trestání sebe sama, apod. (Mečíř, 1985).

2.9 Suicidium (sebevražda)

Sebevraždy jsou velmi závažným jevem ve společnosti, o to více to platí u nezletilých. O sebevraždě můžeme mluvit až u dětí starších osmi let, protože teprve v tomto věku je vytvořeno pojetí smrti jako takové. Sebevraždu jako takovou můžeme také, jako sebepoškozování, zařadit mezi poruchy pudu sebezáchovy.

Sebevraždy v dětství jsou velmi vzácné. Jejich motivace mohou být vázány na podmínky v rodině nebo děti mohou napodobovat scénky z filmů. U dospívající mládeže bývají nejčastějším motivem konflikty s rodiči, osamělost, nebo problémy ve škole.

Mečíř (1985) rozeznává několik typů sebevražd:

a) Sebevražda v pravém slova smyslu: Jde o chování, které ve svém důsledku může zapříčinit smrt, je zde úmysl zemřít. Jedná se o chování zkratkovité a je zpravidla důsledkem existenciální frustrace (např. ztráta blízké osoby, vidina permanentního neúspěchu apod.)

b) Demonstrativní sebevražda: Jde o chování, které ve svém důsledku může zapříčinit smrt, ale v prvopočátku zde nebyl úmysl zemřít. Demonstrativní sebevraždy bývá užíváno jako prostředku pro psychické vydírání okolí. Jedinec záměrně nevolí postup, který vede k úmrtí, avšak prezentuje touhu zemřít.

c) Bilanční sebevražda. Jde o sebevraždu po určitém bilancování a dlouhé úvaze, kdy perspektivy jedince jsou negativní (např. u nevléčitelně nemocných). U nezletilých nebývá tento typ sebevraždy typický.

d) Sebeobětování: Jedinec obětuje svůj život, aby zachránil životy druhých nebo aby upozornil na určitý problém a vyburcoval tak veřejnost.

2.10 Vražda

Jedná se o nejtěžší stupeň fyzické agrese a u nezletilých jedinců o velmi závažný delikt.

U dětí a mladistvých se obecně můžeme nejvíce setkat s vraždou, kterou tyto jedinci spáchají v afektu strachu. V takovém případě můžeme mluvit o vraždě, která je krycím zločinem – jedinec maskuje jiné nežádoucí chování. Znamé jsou především případy, kdy oběť šikany zabije svého šikanovatele apod.

Dalším typem vraždy, s kterým se můžeme setkat u dětí a mladistvých jsou vraždy předem plánované. Zpravidla jsou to loupežné vraždy, předem dobře připravené a dochází k nim bez hlubšího emočního hnutí mladého zločince. Podle mého názoru je vražda předem naplánovaná a provedená zcela chladně tím největším rizikem pro naši společnost a bohužel i takovéto závažné činy už v naší společnosti nejsou výjimkou..

Neméně časté jsou i vraždy v afektu vzteku, zejména. pod vlivem alkoholu, který snižuje schopnost sebekontroly a seberegulace.

Zřídka se pak již vyskytují vraždy v silném sexuálním vzrušení; vraždy z touhy po dobrodružství, vzrušení, z touhy upozornit na sebe a vraždy v psychotickém stavu.

Dnešní společnost může být zneklidněna zejména rostoucím procentem trestné činnosti dětí a mladistvých, snižování věku mladistvých pachatelů trestné činnosti, nárůst recidivy páchaní trestných činů dětmi a mladistvými. Snad nejzávažnější na tomto je fakt, že stoupá agresivita a zejména brutalita, s kterou se dnešní mladá generace dopouští trestných činů. Roste také množství případů dětské prostituce, dětské pornografie, roste kriminalita, kterou můžeme spojit s xenofobií, gamblerstvím nebo užíváním drog.

3 RODINA A PORUCHY CHOVÁNÍ

Příčiny vzniku poruch chování jsem již zmínila výše. Rozlišujeme tedy psychologicky, biologicky a rodinně podmíněné poruchy chování. Zmínila jsem již, že na vzniku poruch chování se podílí několik faktorů a tím nejzávažnějším je vliv rodiny na dítě. Především její dostatečný zájem o potřeby dítěte a rodinná výchova jako taková.

Aby se dítě stalo člověkem s asociálním chováním, musí projít řadou křížovatek a vždycky odbočí doleva a není nikdo, kdo by jej laskavě přivedl zpět. (Frank, 1996) Myslím, že slovo „laskavě“ má ve vlivu rodiny na vývoj dítěte zcela základní význam. U dětí s poruchami chování můžeme totiž pozorovat určité společné rysy v jejich anamnéze a těmi není nic jiného než problémy v domově – v přístavu, kde by se mělo dítě cítit v bezpečí. Frank (1996) tvrdí, že v anamnéze každého dítěte s výchovnou poruchou můžeme vystopovat komplex méněcennosti, který získali během výchovy. Příčinou bylo to, že rodiče své dítě správně nepochopili, nepovzbuzovali jej nebo že mu neposkytovali dostatečné množství lásky, kterou potřebuje každé dítě bez rozdílu.

Poruchy chování bychom hledali především v dysfunkčních rodinách a i když je zde výskyt těchto poruch vyšší, pozorujeme, že i ve funkčních rodinách dochází k nárůstu výskytu především krádeží, lží, šikany a záškoláctví. Velkým problémem je také vzrůstající dětská agrese.

Dnešní děti jsou trochu jiné než jaké děti byli jejich rodiče, a výrazně jiné, než byli jejich prarodiče. (Marhounová, 1988) Významný podíl na tom má určitě vyvíjející se společnost a měnící se vztahy mezi lidmi. Slovy našich babiček se dá říct, že dříve to bylo úplně jiné než dnes; a i děti dřív méně zlobily. Ano, děti s poruchou chování můžeme označit jako zlobivé děti. A proč vlastně děti zlobí? A jaký vliv na jejich chování má rodina? Steve Biddulph (1997) vysvětluje, že chování rodičů k dětem má na rozvoj poruch chování zcela zásadní význam. Děti zlobí proto, že mají neuspokojené potřeby. O tom ostatně mluví třeba i Matějček (1997) a další autoři.

3.1 Základní psychické potřeby dětí

Na tomto místě bych ráda zmínila základní potřeby dětí, které mohou být rodiči potlačeny, či vůbec nebo jenom zčásti uspokojeny tak, jak je zmínil Elliot a Place (2002) a jež považuji za hlavní problém při vzniku poruch chování:

a) Potřeba jasné představy vlastního světa: Dítě potřebuje cítit blízkost určitých lidí kolem sebe, potřebuje jakousi mapu svého osobního světa, která má jistá a pro dítě čitelná pravidla.

b) Potřeba životního cíle: Dítě potřebuje mít vytyčeny určité cíle, kterých chce dosáhnout a k jejichž dosažení mu pomáhají blízké osoby.

c) Potřeba cítit se součástí dění: Dítě potřebuje mít pocit sounáležitosti, potřebuje, aby bylo včleněno do celku a bylo jeho právoplatnou součástí. Zkrátka, dítě potřebuje někam patřit.

d) Potřeba stimulace: Dítě potřebuje stále nové a rozmanité podněty, aby mohlo správně rozvinout řeč, a také schopnost abstraktního myšlení. Rozličné podněty také pomáhají dítěti rozvíjet vnitřní řídicí mechanismy. Bez dostatku podnětů se může dítě nudit a na základě této nudy pak poškozovat samo sebe nebo zabíjet druhé, aby pocítilo existence vlastního bytí.

e) Potřeba cítit rodinné kořeny: Dítě potřebuje být s někým spjato. Již krátce po narození se vytváří pouto mezi dítětem a matkou jako pevný a stálý bod pro budoucí vývoj. Pokud však dítě nemá možnost vytvořit takové pouto (ať už mezi matkou nebo jinou, pro něj určující osobou), může být později pro dítě obtížné vytvořit si podobný vztah k dalším lidem, což může mít za následek snahu ovládat nebo naopak nechat se ovládat druhými. Takové dítě se může stát velmi zahleděným do sebe nebo pocíťovat nutkání k ničení.

a) Potřeba lásky: Jedná se o bezvýhradné přijetí dítěte jeho blízkou osobou. Osobně uspokojení této potřeby považuji za nejdůležitější. Láska totiž znamená péči a snahu vyhovět potřebám, které jsou uvedeny výše.

Pokud rodiče nenaplnují tyto zmiňované základní psychické potřeby svého dítěte, může snadno dojít k jeho psychické deprivaci, mohou se u něj snadněji projevit i poruchy chování, či se jejich projevy vážně rozvinout.

Pokud tedy rodiče neposkytují dítěti uspokojování jeho základních psychických potřeb, dítě se snaží tyto potřeby uspokojit jiným způsobem. Vágnerová (2000) ve své knize popisuje nejčastější náhradní způsoby uspokojování základních psychických potřeb a jejich možné příčiny:

a) Potřeba stimulace může být náhradně uspokojována chováním, které se vymyká standartu. Děti uspokojují svou touhu po dobrodružství, vzrušení. Příkladem náhradního uspokojování potřeby stimulace jsou úteky z domova. Nevhodné chování může vznikat i z nudy.

b) Potřeba citové jistoty a bezpečí může být uspokojována prostřednictvím takových činů, kterými chce dítě upoutat pozornost – tj. např. vazba na nevhodnou autoritu. Příslušností k asociální partě si tedy dítě nahrazuje chybějící citové zakotvení v rodině. V partě je dítě určitým způsobem akceptováno a stává se pro něj zázemím, které jinde nemá. Z toho důvodu tak potom přejímá i její hodnoty a normy, i přesto, že nemusejí být vždycky shodné s obecně platnými pravidly, a chová se podle nich.

c) Potřeba seberealizace, pokud není uspokojena v rodině dítěte, může být realizována nežádoucím směrem. Dítě potřebuje dosáhnout uznání a ocenění. A proto mnohé činy bývají motivovány potřebou prestiže a potvrzení vlastní hodnoty. Přitom určitou skupinou (např. nevhodnou partou) vysoce hodnocené jednání může být majoritní společností klasifikováno jako asociální, delikventní.

3.2 Funkce rodiny

Rodina je snad odjakživa útočištěm a odrazovým můstkem pro každého člověka a to samé platí jistě i u všech živočichů. Rodinné prostředí je prvním a základním životním prostředím člověka (Kohoutek, 1997).

V poslední době se na rodinu a její funkci jako prvního prostředí dítěte klade čím dále větší důraz. Ovšem vyskytují se otázky, zda se to na druhou stranu s významem rodiny až příliš nepřehání. Zda na rodinu jako takovou neklade společnost až příliš vysoké nároky a tím není nakonec frustrována. Myslím si, že na rodinu je svým způsobem potřeba klást vysoké nároky, jelikož její význam je zcela nezpochybnitelný. Obejdeme – li se v budoucnosti bez některých pro nás dnes důležitých věcí nebo institucí, neobejdeme se

nikdy bez rodiny, protože tu nemůžeme nikdy stoprocentně ničím jiným nahradit, o čemž nás neustále přesvědčuje neuspokojivý vývoj dětí v ústavní péči.

Podíváme – li se na rodinu z hlediska sociálně psychologického a sociologického, můžeme ji považovat za tzv. malou a neformální skupinu, která je nejdůležitějším mediátorem kulturního vlivu. Literatura obecně zmiňuje čtyři základní funkce rodiny: funkci biologicko-reprodukční, funkci ekonomicko-zabezpečovací, dále pak funkci emocionálně či kulturně psychologickou a jako poslední funkci socializačně výchovnou.

Snad tím nejzákladnějším významem rodiny je její vliv na vznik člověka v pravém smyslu toho slova. Rodina hraje tedy klíčovou roli v procesu socializace osobnosti dítěte – zprostředkovává dítěti v průběhu sociálního učení hodnotové vzory a vzorce chování. Rodina zpravidla předává jedinci první zkušenosti se životem a tyto zkušenosti jsou pro nás tím nejcennějším, jelikož právě na jejich základě budujeme svou další budoucnost.

Dnešní typická rodina se vyznačuje především tím, že plní několik funkcí; o rodině tedy můžeme mluvit jako o vícefunkční sociální skupině (Kohoutek, 1997). Mezi její nejvýznamnější funkce můžeme zařadit tzv. společenské dědění neboli předávání návyků, které jsou nezbytné pro orientaci v poznávacích stereotypch, důležitých pro regulaci zachování hodnot a norem, přičemž veškeré aspirace, hodnoty, návyky, symboly, stereotypy a normy jsou spojeny se sociální pozicí a právě opětné obsazení této pozice v další generaci bývá považováno za hlavní funkci rodiny. (Kohoutek, 1997) Zcela jistě nemůžeme ani opomenout další, neméně významné funkce rodiny: zajišťuje tedy reprodukci člověka (jak biologicky, tak i sociálně a kulturně), je ekonomickou jednotkou, svým členům zajišťuje ochranu a pomoc jak v běžných situacích, tak i v zátěžových situacích, umožňuje svým členům sdílet radost a překonávat zátěžové situace, kontroluje a ovlivňuje chování všech svých členů a zajišťuje jim osobní vztahy. A právě proto, že plní všechny tyto funkce, je považována rodina za základní článek společnosti.

I když důležitost všech těchto zmiňovaných funkcí nelze nijak zpochybňovat, nejzásadnějším je, aby se rodina stala pro dítě především domovem – láskyplným, bezpečným místem, kde je dítěti dobře a místem, kde se dítě cítí přijímáno a kde se s ním počítá.

Aby rodina splňovala svou základní funkci, kterou je úspěšná socializace dítěte, musí plnit podmínky, které zmiňuje Kohoutek (1997): rodina musí zajistit podnětné prostředí odpovídající individuálním potřebám dítěte, přiměřenou interakci a komunikaci v rodině (rodiče jako vhodný model zralého sociálního chování, přiměřená pozice mezi

sourozenci), přiměřené opěťování náklonnosti a lásky dítěte rodinou, přiměřené uznání dítěti (nejen k jeho přizpůsobivosti, ale také k jeho expresivitě) a adekvátní respektování dítěte jako samostatné bytosti.

3.3 Rodinná výchova

Každý z nás je více či méně ovlivněn výchovou jakou prošel. Rodinná výchova pomáhá utvářet naši osobnost v dětství a v dospělosti pak ovlivňuje náš život, naše rozhodování a naše činy, aniž si to mnohdy nedokážeme vůbec uvědomit.

Mnoho lidí si především klade otázku, co vůbec je dobrá a špatná výchova a mnoho rodičů se potom ptá, zda ve své výchově nedělá nějaké chyby. Myslím, že chybám se ve výchově nevyhneme, stejně jako v opravdovém životě. V rodinné výchově totiž nejde tak dalece o to, zda dělá rodič ve výchově chyby nebo ne, ale zda jeho výchova splňuje to základní a tím je uspokojování základních psychických potřeb dítěte, které jsem zmínila v předcházející kapitole. Matějček (1992) to vystihuje daleko výstižněji, ve své knize píše, že je velmi důležité, zda dítě zažívá dobrodiní rodinné výchovy.

Pro rodinnou výchovu je zcela typické, že se v ní vytváří hluboké a trvalé city mezi dětmi a jejich rodiči a zároveň zde dochází k uspokojování základních psychických potřeb a to nejen potřeb dětí, ale i jejich rodičů. Rodinná výchova je charakteristická svým společným prostorem, časem a společnými prožitky, také společnou budoucností, výchovnou interakcí, společným soužitím a sdílením. Pokud je toto všechno oboustranně (jak už u dětí, tak i u jejich rodičů) uspokojováno, dá se předpokládat, že v takové atmosféře bude vývoj osobnosti dítěte harmonický a zdravý a vznik poruch chování je minimální. Tvrdím tedy, že správná rodinná výchova je velmi významným eliminátorem vzniku poruch chování.

3.3.1 Problémy v rodinné výchově

Ovšem tam, kde rodinná výchova probíhá problémově, se riziko vzniku poruch chování podstatně zvyšuje. Mluvím zejména o těch poruchách, které jsou podmíněny psychologicky. K těmto poruchám přispívá neuspokojení základních psychických potřeb dítěte, což jej frustruje a svou frustraci ventiluje nevhodným chováním.

Velmi závažné poruchy chování mohou nastat tam, kde je dítě ochuzeno a citové vztahy. Když jsou city v rodině moc povrchní nebo málo projevovány, někdy se můžeme setkat i s tím, že jsou citové projevy dětí až odmítány, děti jsou za ně trestány.

V rodině jsou důležité společné prožitky. Zde nemůže být nijak oddělen životní čas a prostor rodičů a dítěte a stejně tak i zážitky, ať už negativní nebo pozitivní. Ovšem důležité je zde právo na intimitu. Zvláště právo na intimitu dítěte bývá často rodiči porušováno, což nesvědčí o správném přístupu k rodinné výchově. Stejně tak se i sami rodiče vzdávají svého práva na intimitu a všechno o sobě dítěti sdělují. To se tak může dozvědět o problémech svých rodičů a dávat si je za vinu. K této problematice bych pak zmínila ještě dva extrémy. Prvním je až přehnaná péče rodičů o dítě, kdy se dítě stává pro své rodiče středem vesmíru a je pro ně vším. Dítě samotné se pak ocitá v jakémsi zajetí rodičovské péče. Velmi často to můžeme sledovat u rozvedených rodičů. Druhým extrémem rodinné výchovy je, že rodič se stane pro své dítě někým vzácným až nedosažitelným, dítě pak nemá možnost ani nahlédnout do jeho soukromí, jak již prostorového, časového nebo citového.

Pro rodinu je zcela typický interakční model výchovy, který předpokládá, že ve výchově se nejedná o jednostranné působení vychovatele na vychovávaného, ale že jde o oboustranné působení. Pokud však v rodinné výchově chybí směna podnětů a citového zaujetí a z dítěte se stane pouhý pasivní vychovávaný, může dojít k jeho psychické depri- vaci.

Pro dítě je také nesmírně důležité odpuštění, kterého se dítěti po „odpykání trestu“ mělo dočkat. Odpuštění je nesmírně důležité, protože se díky němu obnovují vztahy. Pokud tedy dítě provede něco nevhodného, mělo by za to být přiměřeně potrestáno, ale po trestu by mu mělo být dáno najevo odpuštění. Mám ale pocit, že dnešní doba neodpouští. Neodpouští ani dětem. A myslím, že i děti svým rodičům neodpouští, což můžeme pozorovat na nárůstu dětí s poruchami chování.

3.4 Vzory chování

Většina případů poruch chování signalizuje výchovnou nedostatečnost či špatné rodičovské vzory (Stárková, Novotný). Tak jako se děti učí mateřský jazyk odposloucháváním, pozorováním a napodobováním (Sever, S., 2000), tak se učí i jiným věcem, tedy i svému chování.

Od narození až do tří let věku je pro dítě zcela zásadní vybudovat si pevný emocionální pozitivní vztah ke svým lidem. Zvláště v prvních letech života je dítě odkázáno na matku. Freud zmiňuje důležitost slastného prožití orální fáze u dítěte (Fürst, M., 1997) a i uspokojování v dalších fázích vývoje je velmi důležité. Pokud k němu nedojde, může to vést ke vzniku až vážných psychických poruch, také ke vzniku poruch chování.

V dalším vývoji, kdy dítě začíná napodobovat chování svých rodičů, je důležité, aby mu byli dobrým příkladem. To, že dítě s poruchou chování vyrůstá v rodině, kde jsou časté hádky, násilí, nenávisti nebo v rodině, kde mají rodiče kriminální minulost není náhodné.

Ovšem děti se učí nejvíce z toho, co žijí, tedy názory a přístupy dětí není formováno pouze příkladem rodičů, ale děti bývají ve svém chování ovlivňovány i širším okolím, do něhož patří nejen prarodiče a další příbuzní, ale velmi významnou roli hrají také např. přátelé, sousedé, spolužáci, učitelé a další lidé, s kterými přijde dítě do styku, svůj podíl na způsobu chování dítěte má ale také televize, knihy nebo hudba, jakou dítě poslouchá.

Děti tedy své návyky získávají od rodičů. Učí se také od svého okolí, ale vliv rodičů je zde určující. A právě proto by rodiče měli svým dětem poskytnout zkušenosti, z nichž se naučí správným hodnotám, sebekázi a zodpovědnosti (Sever, S., 2000). Právě takové hodnoty dnešní společnosti chybějí a to je jeden ze základních důvodů, proč přibývá dětí s problémovým chováním nebo již přímo s nějakou poruchou chování.

3.5 Dysfunkční rodiny

Vznikem poruch chování jsou nejvíce ohroženy děti z problémových nebo zcela dysfunkčních rodin. Přičemž problémovou rodinu můžeme chápat jako rodinu s určitými potížemi, které ale zcela neohrožují vývoj dětí, zatímco rodinu dysfunkční chápeme jak jednotku, která neplní ani své základní úkoly (Kohoutek, 1998).

Nejvíce ohroženy jsou pak děti vyrůstající v rodinách kde se vyskytuje násilí, anebo děti z rozvedených rodin.

3.5.1 Násilí v rodině

Myslím, že je zcela zjevné, že domácnost, respektive rodina, kde je násilí běžné, má velký vliv na poškození správného a zdravého vývoje dítěte. A je jistě jedno, zda je dítě násilí pouze svědkem (násilí mezi rodiči) nebo je jeho přímou obětí (syndrom CAN). Dále pak násilí v rodině neumožňuje ani správnou rodinnou výchovu a neposkytuje pro ni ani vhodnou atmosféru.

Bylo provedeno několik výzkumů, které měly objasnit jak velký vliv má násilí v rodině na vznik poruch u dítěte a zcela jasně bylo prokázáno, že násilí v rodině má zcela zásadní vliv na vznik poruch chování a jiných vážných poruch. Tyto výzkumy ukázaly, že fyzicky zneužívané malé děti mají mnohem větší sklon ke zlostnému chování než jejich vrstevníci pocházející ze zcela bezproblémových rodin a také při neúspěchu při plnění úkolů či při hře jsou velmi snadno frustrováni. Obzvláště potom chlapci, kteří vyrůstali v rodinné atmosféře plné násilí mají častěji sklon ke zlostným hádkám (J.Elliot, M. Place, 2002).

Domácí násilí (ať již násilí mezi rodiči nebo násilí páchané rodiči na dítěti) je závažným činem, ovlivňující (někdy trvale a neměnně) vývoj dítěte. Je závažné a z hlediska vývoje dítěte nebezpečné právě proto, že se děje mezi blízkými osobami, respektive je páchána blízkými osobami – tedy osobami, ke kterým má dítě zákonitě důvěru, ke kterým vzhlíží a ve své podstatě má pouze je a nikoho jiného.

3.5.2 Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě

Jistě se již každý z nás někdy stal svědkem situace, kdy dospělý nevhodným způsobem napadl dítě, ať již fyzicky nebo verbálně. Pro takovou situaci je zcela typické prostředí přeplněného supermarketu – nervózní matka a plačící dítě. Myslím, že s takovými případy se setkáváme zcela běžně a nedáváme jim valný význam. Přitom právě takové jednání (zvláště pak už nepřiměřené napadení dítěte) bychom již mohli označit za určitý způsob týrání dítěte, či základ pro vznik poruchy chování.

Abychom však mohli připustit syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte – syndromu CAN (tj. Child Abuse And Nelect), musíme mluvit o převážně úmysl-

ném ubližování dítěti jeho blízkými osobami – nejčastěji tedy rodiči (Dunovský, Dytrych, Matějček, 1995).

Nejčastějším způsobem týrání, s kterým se v jistém smyslu podle mého názoru setkává většina dětí, je psychické týrání. Tím rozumíme nejvíce nadávky, zesměšňování, opovrhování aj. ze strany rodičů. Velmi často se můžeme setkat s emočním vydíráním: „S takovými známkami mě jednou utrápíš!“ (Dunovský, Dytrych, Matějček, 1995).

Dalšími formami syndromu CAN je týrání fyzické a sexuální zneužívání. Nechci zde tyto formy nějak bagatelizovat, ale domnívám se, že nejzávažnějším, z hlediska vzniku poruch chování, je týrání psychické. Myslím, že fyzické týrání nebo sexuální zneužívání nezanechá méně stop na dětské duši než týrání psychické, které je vlastně projevem odmítnutí dítěte jeho blízkými, což má daleko větší následky. Psychicky týrané dítě totiž trpí zejména nízkou sebedůvěrou, sebehodnocením a vysokou úzkostí, snadněji se také rozpláče, což může vyvolat agresivní reakce k okolí, nenávisť, zatrpklost, sebeprosazující chování a může dospět až ke vzniku těch nejzávažnějších poruch chování. Je ovšem namístě připomenout, že na většině dětí trpících syndromem CAN rodiče často páchají nejen psychické, ale zároveň i fyzické násilí, popř. je sexuálně zneužívají. A škodlivost takového zločinu na dítěti je zcela zjevná.

I když je prokázáno, že syndrom CAN se vyskytuje ve všech rodinách a jeho vznik nezávisí na ekonomickém postavení aj. určujících znacích rodiny, považuji za důležité připomenout zde, jaké typy rodin jsou obzvláště náchylné ke špatnému zacházení s dětmi, rodiny, které jsou z tohoto hlediska rizikovými. Zde můžeme jmenovat např. rodiče s anomálním vývojem osobnosti, či s agresivními sklony, rodiče, u nichž pozorujeme impulzivní jednání, nezdrženlivost, či symptomy závažných psychických poruch, dále jsou to rodiče dosud nevyzrálí, rodiče žijící v neustálém stresu, či v neobvyklých životních podmínkách s odlišným životním stylem od většiny. Někdy může být spouštěčem špatného zacházení s dítětem právě samo dítě a to především takové, jež se nějak liší od většiny dětí např. svým těžce srozumitelným chováním nebo postižením (ať už mentálním nebo fyzickým) nebo děti neustále provokující své rodiče, děti, které je vyčerpávají a unavují – zvláště hyperaktivní děti.

A co tedy znamená špatné zacházení s dítětem? Mluvíme zde o zanedbávání, někdy až týrání dítěte. Béatrice Trélaün (2005) ve své knize vysvětluje, co vše si můžeme pod pojmem „špatné zacházení s dítětem“ představit. Znamená to tedy, že dítěti není poskytnu-

ta vůbec ta nejzákladnější péče jako potrava, oblečení, zdravotní péče apod. a také, že se neberou v úvahu jeho vývojové etapy a životní rytmus; dále pak, že se používá až zbytečně mnoho tělesných trestů (aby dítě bylo „vycepované“), že dospělí nechávají dítě prožívat to samé, co oni sami prožívali v dětství (pohlavky, nadávky, rány aj.), často se stává, že dítě je od svých rodičů ponižováno, zneuznáváno nebo ignorováno a nikdy mu není projevována láska a něžnost; dospělí také mívají mnohdy na dítě velmi vysoké požadavky, které dítě není schopno splnit vzhledem ke svému věku; nebo není respektována intimita dítěte nebo jeho tělo.

Co se týká fyzických trestů, které jsou nepřiměřené a hraničí se samotným fyzickým týráním, jejich nejčastějším následkem mohou být poruchy v růstu (např. při zlomeninách) nebo tyto následky mohou být ještě vážnější – fyzicky týrané dítě může ochrnout, upadnout do bezvědomí (pozn. Menšími dětmi bývá týrajícími rodiči často třeseno a to může vést ke vzniku krvácení v mozku následkem prasknutí malé cévy, toto krvácení může způsobit až závažné postižení mozku.), v krajních případech dochází i k smrti.

Špatné, řekla bych až nelidské zacházení s dítětem však nemá pouze fyzické následky, ale také psychické a ty jsou neméně závažné. U týraného dítěte můžeme pozorovat náhlé změny nálad - najednou bývá často smutné, stažené do sebe, nemluvné a vystrašené. V horších případech pak týrané děti přejímají násilné chování svých rodičů, nedůvěřují lidem, mají pocit, že se jim někdo snaží ublížit a problémy nastávají i při navazování vztahů a s opětováním láskyplných projevů.

Je tedy zcela zřejmé, že násilí v rodině významně poškozuje vývoj dítěte. Nakonec i Matějček s Dytrychem (1994) upozorňují na závažnost jakékoliv formy týrání nebo zneužívání dítěte jsou pro dítě obrovským zdrojem stresu a nepřiměřené zátěže. Týrané nebo zneužívané dítě psychicky a fyzicky trpí a to se jistě neslučuje s jeho zdravým vývojem.

Týrání a zneužívání dítěte je velmi závažným zločinem, které společnost plným právem odsuzuje. Ale snad je ještě u mnohých z nás vnímán spíš jako tabu. Přitom až polovina týraných dětí je týrána po celé své dětství (Dunovský, Dytrych, Matějček, 1995) a trvalé následky takového zacházení ze strany svých rodičů má potom po zbytek svého života. Přitom mnohému týrání by se dalo zabránit, ovšem lidé jej přehlíží, dělají, že neexistuje, či mají pocit, že se jich taková věc netýká. Myslím si, ale že právě naopak. Ze své zkušenosti pak vím, že lidé, kteří takové násilí naschvál přehlíží, jsou nejčastějšími kritiky sociálně patologických jevů dětí a mládeže. Bohužel.

3.5.3 Násilí mezi rodiči

Většina lidí je toho názoru, že chování dnešních dětí a mladistvých – krádeže, vandalismus, brutální přepadení, šikana, sebevražda a dokonce i vražda děti obkouraly z televize, kde se to takovým asociálním chováním jen hemží, ale málo z nich si uvědomuje, že nevhodné chování dítě nemusí nutně napodobovat podle televizních pořadů, ale z vlastní zkušenosti, či napodobováním chování vlastních rodičů.

V ČR je domácím násilím mezi partnery postiženo 16% partnerských vztahů, přičemž v nich žije ze 65 – dokonce 84 % alespoň jedno nezletilé dítě (Šedivá, Vitoušová, 2005). Pokud má dítě štěstí a domácího násilí je přímo ušetřeno, dotýká se ho násilné jednání mezi rodiči nepřímě, ovšem je to pro něj neméně nebezpečné z hlediska vývoje. Násilí mezi rodiči, jehož je dítě svědkem, můžeme považovat za jistý druh psychického týrání.

Z pohledu vzniku násilí páchaném jedním rodičem na rodiči druhém (zpravidla jsou týrány ženy, ale není výjimkou i domácí násilí páchané ženou na muži) je zajímavé, že výzkumy dokazují, že násilníci byli často fyzicky trestáni a nebo byli svědky domácího násilí, tento výsledek podporuje i jiný výzkum, kdy se ukázalo, že přítomnost dítěte při násilném chování rodičů je významným rizikovým faktorem při predikci násilného chování v budoucím partnerském vztahu (Gjuričová, Kocourková, Koutek, 2000).

3.5.4 Rozvod

Rozvod jako takový můžeme chápat (a i mnoho odborníků jej tam řadí) jako sociálně patologický jev. Přitom se jedná o jev velmi vážný, jelikož jeho negativní působení se závažným způsobem dotýká všech členů rodiny, zejména pak dětí. Ty jsou rozvodem vždy velmi těžce zasaženy a to i v takových případech, kdy rozvod rodičů probíhá v naprostém klidu a může se zdát, že si jej děti ani nevšimnou. Dokonce i velmi malé děti, o kterých si můžeme myslet, že rozvod rodičů je ještě nemůže nijak zasáhnout, jelikož takovou situaci nechápou, jsou citlivé na změny, které rozvod v rodině způsobuje a nakonec přebírají emoce svých rodičů a mohou se tak dostat do velmi tísnivé situace, která může mít negativní následky na další vývoj rozvodem zasaženého dítěte. I na tomto místě můžeme hovořit o určité formě psychického týrání dítěte.

Reakce dítěte na rozvod jeho nejbližších osob v okolí se mohou samozřejmě velmi různit. To závisí na obdobích vývoje jeho osobnosti, ve kterém se dítě právě nachází a také jistě na pohlaví dítěte. To, jak dítě prožívá rozvod někdy rodiče ani nepoznají nebo jeho reakce na rozvod přehlížejí, protože i pro ně je rozvod velmi zátěžovou situací a tak mnohdy bývají zaměstnání sami sebou a svými vlastními problémy. Z průzkumů (Matějček, Dytrych, 1994) vyplývá, že rodiče až příliš často usuzují, že se rozvod jejich dětí nijak zásadně nedotknul. Pokud se totiž dítě během rozvodu svých rodičů nijak zvláště neprojevuje (např. častý pláč, zhoršený prospěch ve škole, či jiná trvalejší změna v chování), myslí si, že jejich rozvodem vůbec netrpí. Rodiče si také velmi často nevšímají ani té skutečnosti, že se sami chovají k dítěti jinak než v obvyklých situacích.

Mluvíme – li o rozvodu, pak se setkáváme s obrovskou psychickou zátěží a samozřejmě i s velkým citovým strádáním alespoň jednoho z rodičů, jehož trvání vyúsťuje právě v rozvod, z pohledu dítěte můžeme mluvit také o určité formě psychického týrání dítěte nebo dětí, jejichž rodiče se rozvádějí. A právě toto určuje, že rozvod je velmi závažným jevem z hlediska zdravého vývoje osobnosti dítěte.

Rozvádí – li se bezdětní manželé, můžeme to považovat za smůlu, rozvádí – li se však manželé, kteří mají dítě, popř. děti, pak mluvmе rovnou již o obrovské tragédii: Matějček a Dytrych (1994) totiž poukazují na několik výzkumů, které dokazují to, že neexistuje věk, ve kterém by dítě rodinným rozvratem netrpělo.

Podle Bakaláře a M. a D. Novákových (1996) u nás 70% všech rozvádějících se manželů má v péči alespoň jedno nezletilé dítě. Každoročně tak ztrácí 30 000 nezletilých dětí jednoho ze svých rodičů, ve většině případů otce. A je zvláště alarmující, že není výjimkou to, že jsou děti často zatahovány do rozvodových sporů svých rodičů a i po rozvodu se stávají prostředkem, jak tomu druhému co nejvíc ublížit, což jistě nemá pozitivní vliv pro rozvoj zdravých vztahů mezi členy, respektive bývalými členy rodiny. Nemůžeme ani opomenout fakt, že rozvod zasahuje zejména ty děti, které jsou v pro ně vůbec nejzranitelnějším období, co se týče rozvoje osobnosti, a tj. v období předškolního věku.

Můžeme si bohužel jen přát, že po rozvodu, který představuje obrovskou psychickou zátěž, přijde uklidnění, obnovení duševní rovnováhy a celkové zlepšení životní úrovně (hlavně co se týká psychického zdraví) v celé rodině, jak však uvádí Matějček s Dytrychem (2002), v praxi většinou dochází spíše k tomu, že i po rozvodu pokračuje atmosféra přeplněná napětí a stresem.

Ani pro dítě po rozvodu zátěžová situace zcela nekončí. Jak jsem již zmínila, většina dětí je svěřována převážně matce a právě především ženy – matky berou rozvod velmi emocionálně a i ony se musejí vyrovnat s nežádoucím stresem, který rozvod přináší. Již před rozvodem (a po rozvodu tomu nebývá jinak) se mnohdy stává, že dochází k převrácení rolí, kdy se matka (nebývá výjimkou, že i předškolnímu dítěti) svěřuje se svými pocity – jak moc je nešťastná, jak moc ji rozvod zasáhl a jak velmi trpí, apod., v dítěti hledá oporu, žádá od něj pochopení a útěchu. U některých matek se můžeme setkat s až tzv. nezdravým upnutím se na dítě. Taková matka svému dítěti často vyčítá, že ji málo miluje a že by ji mělo daleko více milovat, aby tak matce vynahradilo zklamání z nešťastné lásky k otci. Toto je velmi nezodpovědné jednání matky, která si důsledky ani neuvědomuje. Takové nezdravé připoutávání se matky k dítěti je pro rozvoj osobnosti dítěte svazující a vedoucí k mnoha negativním důsledkům v pozdějším životě.

Další hrozba správného vývoje osobnosti dítěte je v porozvodových vztazích se skrývá ve sklonu rodičů k záměně citových potřeb dítěte za materiální. Typickým příkladem může být otec, kterému dítě nebylo svěřeno do péče a on jej zahrnuje drahými hračkami místo toho, aby s ním trávil co nejvíce možného volného času. Někdy si tak rodič dítě kupuje, či jej podplácí a neuvědomuje si, že tím tak svého potomka nevratně ochuzuje o city pro dítě tak nepostradatelné.

Díky výše uvedenému by kdekdo došel k závěru, že pro dítě je lepší zůstat třeba i v nešťastném manželství a za žádnou cenu neřešit manželské problémy rozvodem. Myslím si ale, že ani toto řešení není správné. Dítě potřebuje ke svému správnému vývoji pokud možno harmonickou rodinu, kde se cítí v bezpečí a milováno. A pokud mezi rodiči existuje nějaké napětí, dítě to jistě pozná. Ač si to totiž mnoho rodičů nepřipouští, dítě je velmi vnímavé k událostem či jakékoliv změně v rodině a to daleko víc, než si dospělí vůbec uvědomují.

Když už k rozvodu není vyhnutí, měli by rodiče myslet na dítě (popř. děti), které rozhodnutím dospělých přijde o jednoho z rodičů. Myslím si, že zásadou je, aby se dítěti řekla pravda pro něj únosná a rozvod jako takový probíhal co možná nejrychleji a pokud to jde, v co možná nejklidnější atmosféře. Protože dítě bezpodmínečně potřebuje pro svůj zdravý psychický vývoj oba rodiče, a to ne jenom pro jejich fyzickou přítomnost, ale zejména pro to, aby si mohlo vytvořit pevnou emoční vazbu na oba své rodiče. Pokud je ovšem rozchod rodičů provázen vážnými spory a trvá – li dlouho, může se dítě snadno

dostat do vnitřního konfliktu, protože pokud má pozitivní vztah k jednomu rodiči, vylučuje to, aby mělo kladný vztah i k rodiči druhému.

V poslední době jsme svědky nárůstu rozvodovosti, slýcháme častěji než dřív o týraných, zanedbávaných a zneužívaných dětech. Také se častěji a velmi snadno můžeme doslechnout o poruchách chování dětí. O tom, jak jejich činy jsou čím dál víc závažnější a brutálnější.

Můžeme vzít v úvahu, že porucha chování není zcela získaná a je ovlivněná dědičně, avšak taková vrozená dispozice se snadno může rozvinout v poruchu (a někdy i ve velmi závažnou), pokud rodina neplní vůči dítěti svou základní funkci – nezajistí dítěti pocit bezpečí domova a láskyplné přijetí. O to těžší to potom mají děti vyrůstající v ústavní péči, které jsou již tímto znevýhodněny. Myslím si, že v naprosté většině případů se dítě jako násilník, zloděj apod. nerodí, ale stává vlivem špatného prostředí, ve kterém vyrůstá a především vlivem nevhodné nebo nedostačující rodinné výchovy.

4 PREVENCE A LÉČBA PORUCH CHOVÁNÍ

Rodina je jedním z nejdůležitějších faktorů ve vývoji dítěte. Vytváří takové podněty, které na dítě působí již od narození a také se nejvýznamněji podílí na utváření osobnosti dítěte. Rodina má prioritní postavení pro rozvoj dítěte. Vlivem rodinné výchovy se utváří většina mravních vlastností, názorů a stylu života. Na dítě negativně působí nesprávný přístup rodinné výchovy – ať se jedná o přehnanou péči o dítě ze strany rodičů až po úplný nezájem. A proto by se měla prevence poruch chování soustředit především na rodinnou výchovu.

Na způsob výchovy v rodině působí celá řada faktorů. Mezi ty nejzávažnější faktory patří sociální postavení rodičů, jejich věk, vzdělání a kulturnost, dále pak početnost rodiny, mravní kvality rodičů, způsob žití. Toto jsou rizikové faktory, které se velmi významně podílí na vzniku sociálně patologických jevů, respektive poruch chování.

Ovšem na vzniku poruch chování se podílí také další faktory, které nelze zcela opomenout, a proto je v prevenci a léčbě nutný komplexní přístup jak k postiženému dítěti, tak i k jeho rodině a prostředí.

Prevenci a péči o děti s poruchami chování zajišťují v ČR tyto resorty: MŠMT, MS, MZ a MPSV, velký podíl mají i mnohé neziskové organizace či občanská sdružení. Tyto orgány a organizace se zabývají poradenstvím a ústavní péčí dětí s poruchami chování.

Primární prevenci zastává ve větší míře nestátní sektor, zčásti také MPSV. Sociální pracovníci, dětské kurátory a strettworkeri se snaží navázat první kontakt s dítětem ohroženým poruchou chování, popř. na dítě a jeho rodinu pozitivně působit. Tento způsob prevence považují za nejvhodnější, protože se s rodinou a dítětem pracuje, rodina se aktivně podílí na změně přístupu k dítěti a dítě samotné není nijak ohroženo traumatem z odebrání od osob mu nejbližších, což je zcela pozitivní přístup k řešení výchovného problému, který se u dítěte vyskytnul a který by měl být řešen v prostředí, v jakém se dítě pohybuje, za předpokladu aktivní spolupráce rodiny dítěte. Poté, co tato prevence selže, či stav dítěte se zhorší nebo se dlouhodobě nemění k lepšímu vývoji, dochází ke zhodnocení situace a případně k rozhodnutí o náhradní ústavní péči, kterou zřizuje MŠMT.

MŠMT se podílí především na zřizování speciálních školních zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy nebo preventivní péči, jako jsou dětské domovy, diagnostické ústavy, výchovné ústavy a střediska výchovné péče. Ty řeší hlavně problém vlivu špatné

rodinné výchovy na dítě, kdy se dítě distancuje od špatného působení prostředí, ve kterém až doposud žilo.

Pokud má ovšem porucha chování závažný charakter a její příčiny jsou zjištěny především jako biologické (s podílem prostředí a rodinné výchovy, které na dítě působily) a nebo pokud běžné výchovné přístupy a péče speciálních pedagogů selhaly, nastupuje léčebná péče, zajišťovaná MZ v rámci psychiatrických léčení.

Ovšem jako nejúčinnější prevence poruch chování slouží správná rodinná výchova, kterou lze nejlépe dosáhnout toho, že dítě nebude trpět žádnou formou problémového chování. Důležitou součástí prevence poruch chování je tedy i výchova k rodičovství - prosazování laskavého přístupu rodinné výchovy a také vytvoření stabilního rodinného prostředí, které nejvíce působí na správný vývoj dítěte a eliminuje problémové, agresivní chování dětí.

Správnou prevencí poruch chování tedy nerozumíme práci s dětmi samotnými, ale především práci s celou rodinou a vztahy v ní, jakož i práci s okolím dítěte.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

5 PŘEDVÝZKUM

V praktické části své práce jsem se zabývala výzkumem vlivu rodinné výchovy na vznik

poruch chování – zda a jak velký vliv má na vznik poruchy chování nebo vznik problémového chování rodina úplná nebo neúplná, popř. jestli je pro správný vývoj dítěte důležitější, to, jestli vyrůstá v úplné rodině, nebo jestli je v rodině spokojené nebo ne.

V předvýzkumu jsem použila metodu rozhovoru se třídní učitelkou sedmé třídy na základní škole, která řešila problém šikany. Obětí agresora, dvanáctiletého chlapce byly mladší dívky, které šikanoval dokonce i fyzicky. Ukázalo se, že chlapec vyrůstá pouze s matkou, která je velmi zaměstnaná a svému synovi se nevěnuje. Chlapec se cítí v rodině svou matkou ignorován a vyskytují se u něj opakovaně i další symptomy poruch chování. Na této základní škole se objevily ještě jiné výchovné problémy jako např. krádeže nebo záškoláctví, které se vyskytovaly u žáků z rozvedených rodin, vyrůstajících pouze s jedním rodičem (matkou). Třídní učitelka mi dále potvrdila, že u dětí, které pochází právě z takovéto dysfunkční rodiny lze pozorovat vždy problémové chování, či nesoustředěnost při vyučování.

Na základě tohoto rozhovoru jsem se rozhodla zkoumat výchovné problémy v závislosti na vlivu rodiny, respektive rodinné výchovy daleko hlouběji. Ve svém výzkumu jsem přepokládala, že děti, které jsou z dysfunkčních rodin, jsou více ohroženy vznikem poruch chování.

Přitom jsem brala v úvahu, že děti s problémovým chováním, tedy děti ohrožené vznikem poruch chování nemusejí nutně pocházet pouze z rodin rozvedených, ale i z rodin, ve kterých se dítě samotné necítí být spokojeno.

6 VÝZKUM

6.1 Cíl výzkumu

Cílem mého výzkumu tedy bylo zjistit souvislost problémového chování nebo poruchy

chování a rodinné výchovy. Porovnat vztahy v rodině dětí z rodin, kde se necítí spokojeni a dětí z rodin, kde jsou šťastné.

6.2 Výzkumné otázky

Před samotným výzkumem jsem si položila tři výzkumné otázky, na jejichž zodpovězení jsem potom soustředila výzkum:

1. Souvisí problémové chování dětí s jejich spokojeností v rodině?
2. Objevuje se problémové chování spíše u dětí z rozvedených nebo úplných rodin?
3. Jaké problémové chování se nejčastěji objevuje u dětí?

6.3 Výzkumné metody

Ve svém výzkumu jsem brala v úvahu jak aspekty kvantitativního, tak i aspekty kvalitativního výzkumu.

Při zkoumání samotném jsem použila metodu ankety mezi žáky, kdy jsem se ptala na otázky týkající se rodinné výchovy a jejím vlivu na vznik poruch chování nebo problémového chování.

Anketa je metodou kvantitativního výzkumu, kdy se používá menší počet otázek, které jsou úzce formulovány než dotazník (Gavora, P., 2000). I když je tato metoda uplatňována především v žurnalistice nebo politologii, vybrala jsem si ji proto, že podává lepší vyjádření než dotazník a u této metody mohu lépe pozorovat i neverbální komunikaci odpovídajících dětí a lépe tak posoudit, jestli odpovídají pravdivě.

Při zpracovávání výsledků výzkumu jsem pak použila kontingenční tabulku (Urbánek, 2004), prezentovanou ve formě řádků.

6.4 Výzkumný vzorek

Jako výzkumný vzorek jsem si zvolila třídu 7.A ZŠ Dr. Hrubého 2 ve Šternberku, která čítá 27 žáků a třídu II.A Gymnázia ve Šternberku, kterou navštěvuje 21 studentů. Celkem jsem tedy zkoumala 48 dětí ve věku od 12 do 13 let, z toho 25 děvčat a 23 chlapců.

7 VYHODNOCENÍ VÝSLEDKŮ VÝZKUMU

7.1 První část výzkumu

Děti jsem nejdříve rozdělila do dvou skupin podle toho, zda jsou z úplné rodiny nebo z rozvedené rodiny, abych tak potvrdila, popř. vyvrátila tvrzení Matějčka a Dytrycha (2002) o tom, že děti s problémovým chováním, u kterých je větší pravděpodobnost vzniku poruch chování u nich.

Dětem jsem pokládala otázky týkající se třech nejzákladnějších a podle Bidhulpha (1997) nejčastějších případů problémového chování – tj. lhaní, krádeže a záškoláctví. Děti mi postupně odpovídaly – ano/ne.

Tabulka č. 1

Otázka: Lhal(a) jsem někdy někomu, i když jsem nemusel(a)?

	Děti z rozvedených rodin	Děti z úplných rodin	CELKEM
ANO	10 50,00 %	14 50,00 %	24 50,0 %
NE	10 50,00 %	14 50,00 %	24 50,0 %
Celkem	20 100 %	28 100 %	48 100 %

Tabulka č. 2

Otázka: Ukradl(a) jsem někdy rodičům peníze?

	Děti z rozvedených rodin	Děti z úplných rodin	CELKEM
ANO	9 45,00 %	13 46,43 %	22 45,83 %
NE	11 55,00 %	15 53,57 %	26 54,17 %
Celkem	20 100 %	28 100 %	48 100 %

Tabulka č. 3

Otázka: Byl(a) jsem někdy za školou?

	Děti z rozvedených rodin	Děti z úplných rodin	CELKEM
ANO	4 20,00 %	10 35,71 %	14 29,17%
NE	16 80,00 %	18 64,29 %	34 70,83 %
Celkem	20 100 %	28 100 %	48 100 %

Tento výzkum tedy ukázal, že problémové chování se vyskytuje téměř stejně jak u dětí z úplných, tak u dětí z rozvedených dětí. Větší rozdíl je pouze u odpovědí, co se týká záškoláctví. Zde je zajímavé, že záškoláctví se objevuje více u dětí z úplných rodin.

7.2 Druhá část výzkumu

Nyní jsem děti rozdělila opět do dvou skupin podle toho, zda jsou nebo nejsou spokojeni se svou nynější rodinou a položila jsem jim tytéž otázky jako v první části výzkumu.

Tabulka č. 4

Otázka: Jsem spokojen(a) se svou nynější rodinou?

	Děti z rozvedených rodin	Děti z úplných rodin	CELKEM
ANO	6 30,00 %	13 46,43 %	19 39,58 %
NE	14 70,00 %	15 53,57 %	29 60,42 %
Celkem	20 100 %	28 100 %	48 100 %

Tabulka č. 5

Otázka: Lhal(a) jsem někdy někomu, i když jsem nemusela?

	Děti se svou rodinou nespokojené	Děti se svou rodinou spokojené	CELKEM
ANO	17 89,47 %	7 24,14 %	24 50,0 %
NE	2 10,53 %	22 75,86 %	24 50,0 %
Celkem	19 100 %	29 100 %	48 100 %

Tabulka č. 6

Otázka: Ukradl(a) jsem někdy rodičům, peníze?

	Děti se svou rodinou nespokojené	Děti se svou rodinou spokojené	CELKEM
ANO	19 100 %	3 10,34 %	22 45,83 %
NE	0 0 %	26 89,66 %	26 54,17 %
Celkem	19 100 %	29 100 %	48 100 %

Tabulka č. 7

Otázka: Byl(a) jsem někdy za školou?

	Děti se svou rodinou nespokojené	Děti se svou rodinou spokojené	CELKEM
ANO	10 52,63 %	4 13,79 %	14 29,17 %
NE	9 47,37 %	25 86,21 %	34 70,83 %
Celkem	19 100 %	29 100 %	48 100 %

7.3 Shrnutí výsledků výzkumu

Z mého výzkumu vyplývá, že z hlediska vzniku poruch chování není příliš podstatné, zda dítě vyrůstá s jedním nebo se dvěma rodiči, ale jak moc je v rodině spokojené. Přičemž dítě, které je ve své rodině nespokojeno nemusí být nutně z dysfunkční nebo rozvedené rodiny. Je především důležité, aby se rodiči cítilo milováno.

Můj výzkum potvrdil tvrzení, že u dětí, které jsou ve svých rodinách spokojené, se problémové chování vyskytuje v menším počtu než u dětí, které vyrůstají v rodině, kde nejsou spokojeny, mají s rodiči odměřené vztahy a častěji si osvojují asociální chování.

Při srovnávání problémového chování u dětí z rozvedených rodin a u dětí z rodin úplných nemůžeme jasně potvrdit, že děti z rozvedených rodin by měly sklony k problémovému chování častěji. Avšak z výzkumu je zcela patrné, že u dětí, které se cítí ve své rodině nespokojeny, se vyskytuje problémové chování daleko častěji. Výzkum potom dále ukázal, že ne všechny děti pocházející z rozvedených rodin, se cítí být ve svých rodinách nespokojeny, což vyvrací tvrzení např. Matějčka a Dytrycha (1997).

Jako nejčastější problémové chování se vyskytuje, jak jsem ve výzkumu zjistila, lhaní – ze 48 zkoumaných dětí ve věku 12 – 13 let jich lhalo bez nějakého zvláštního důvodu 24, tedy polovina všech dotázaných, srovnatelné s tímto jsou i domácí krádeže (22 dětí ze 48 ukradlo někdy svým rodičům peníze). Velmi podstatným je i fakt, jak často se mezi žáky objevuje záškoláctví, které je dnes na školách vedle šikany jedním ze závažných problémů současnosti, jak i potvrdili učitelé na školách, kde jsem výzkum prováděla.

Vzhledem k tomu, že mé šetření nebylo dotazníkové, ale prováděné anketou, mohla jsem pozorovat také neverbální projevy dětí při odpovědích. Při první části výzkumu jsem mezi skupinami nepozorovala v jejich chování přílišné rozdíly, ale když jsem je pak rozdělila na skupiny podle toho, zda jsou nebo nejsou spokojeny ve svých rodinách, bylo zcela zřejmé, že děti ve svých rodinách nespokojené byly více nervózní, s těkavými pohledy, než děti z druhé skupiny.

Poruchy chování jsou lehkou, ale nejčastější poruchou vývoje dítěte, s kterou se můžeme v praxi setkat a existuje několik výzkumů, které se zabývají, co tuto poruchu způsobuje (Bidulph, 1997).

Bidulph (1997) popisuje výzkumy, které potvrzují, že na vznik poruchy chování má významný vliv genetika, pohlaví dítěte nebo prostředí, ve kterém vyrůstá (město/vesnice), avšak v mnou prostudované literatuře jsem nenašla výzkum, který by se zabýval především vlivem rodiny na vznik poruch chování.

Někteří odborníci (např. Matějček, Dytrych, 2002; Koukolík, Drtilová, 2001; aj.) sice zdůrazňují, že je pro správný vývoj dítěte důležité, aby vyrůstalo v klidném a láskyplném prostředí, ale jejich úvahy se dále zaměřují především na děti z dysfunkčních rodin, či z rodin rozvedených a většinou jsou opomíjeny na první pohled rodiny zcela bezproblémové, ale s dítětem deprimovaným rodinným zázemím. Dítětem, které se cítí být přehlíženo, nebo odmítáno rodiči a je na něm uplatňována pro něj nevyhovující výchova.

ZÁVĚR

Poruchami chování se zabývá ve svých knihách hodně autorů. Příčiny jejich vzniku jsou posuzovány z mnoha hledisek, ale že významný podíl na vzniku poruch chování má rodinná výchova je zmiňováno většinou okrajově. Největší důraz je kladen především na vliv genetický (Hort, V., Hrdlička, M., Kocourková, J., Malá, E. a kol., 2000).

Svou prací jsem chtěla upozornit na důležitost především rodinné výchovy a celkovému přístupu rodičů k dětem na vznik problémového chování. Pokud totiž dítě není spokojeno v rodině, kde vyrůstá, necítí se být rodiči milováno nebo bez výhrad přijímáno, je psychicky deprivováno a právě na základě psychické deprivace si potom dítě hledá náhradní uspokojení nevhodným chováním a snadněji pak u něj může vzniknout porucha chování (Vágnerová, M., 2000).

Výzkumem jsem prokázala, že právě vhodný přístup rodičů a rodinné výchovy vůbec má daleko větší vliv na vznik problémového chování a pozdější možný rozvoj na poruchu chování než někteří odborníci předpokládají a pro budoucí předcházení zniků těchto poruch je velmi důležité zaměřovat pozornost na rodinu a spokojenost dětí v ní.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- Bidulph, S. Proč jsou šťastné děti šťastné. Praha, Portál. 1997. ISBN 80-7178-155-X
- Blažek, B.Olmrová, J. Průhledy do dětství. Praha, Avicenum. 1986
- Dunovský, J., Dytrych, Z., Matějček, Z. Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě. Praha, Grada Publishing. 1995. ISBN 80-7169-192-5
- Elliot, J., Place, M., Dítě v nesnázích. Praha, Portál. 2002. ISBN
- Gavora, P. Úvod do pedagogického výzkumu. Brno Paido.2000. ISBN 80-85931-79-6
- Helus, Z. Vyznat se v dětech. Praha, SPN. 1984
- Hort,V., Hrdlička, M., Kocourková, J., Malá, E. a kol. Dětská a adolescentní psychiatrie. Praha, Portál. 2000.
- Koukolík, F., Drtilová, J. Zlo na každý den. Praha, Galén. 2001. ISBN 80-7262-089-4
- Kučerová, S. Člověk, hodnoty, výchova. ManaCon Prešov. 1996. ISBN 80-56668-34-3
- Matějček, Z. Rodiče a děti.Praha, Avicenum.1986
- Matějček, Z., Dytrych, Z. Děti, rodina a stres. Praha, Galén. 1994. ISBN 80-85824-06-X
- Matějček, Z., Dytrych, Z. Jak a proč nás trápí děti. .Praha, Grada Publishing. 1997. ISBN 80-7169-587-4
- Matějček, Z., Dytrych, Z. Krizová situace v rodině očima dítěte. Praha, Grada Publishing. 2002. ISBN 80-247-0332-7
- Matoušek, M., Kroftová, A. Mládež a delikvence. Praha, Portál. 2003.ISBN80-7178-771-X
- Rausher, A. Znovuobjevení rodiny. Brno, CDK. 1996 ISBN 80-85995-12-7
- Říčan, P., Krejčířová, D. Dětská klinická psychologie. Praha, Grada Publishing.1995. ISBN 80-7169-168
- Satirová, V. Kniha o rodině. Brno, Svan. 1994. ISBN 80-901325-0-2
- Šedivá, M., Vitoušová, P. Interdisciplinární přístup k řešení případů domácího násilí na komunitní úrovni. Ostrava, Bílý kruh bezpečí. 2005. ISBN 80-239-5441-5

Trélaun, B. Překonávání konfliktů v rodině. Praha, Portál. 2005. ISBN 80-7178-935-6

Urbánek, P. Vzdělávací politika a pedagogický výzkum. TU v Liberci. 2004. ISBN 80-7083-874-4

Vágnerová, M. Psychopatologie pro pomáhající profese. Praha, Portál. 2004. ISBN 80-7178-802-3

Vančurová, E. Úvahy o dětech a lidech v rodině. Praha, SPN. 1987

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

MKN – 10	Mezinárodní klasifikace nemocí, 10. revize
LDM	Lehká dysfunkce mozku
Syndrom CAN	Syndrom Child Abuse And Nelect
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
MS	Ministerstvo spravedlnosti
MZ	Ministerstvo zdravotnictví
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí